

til megen diskussion. Grundholdningen hos forfatteren synes at være den, at pavestolen havde et højt og ideelt sigte med oprettelsen af de selvstændige nordiske kirker, nemlig etableringen af en retsstat under en legitim konges og kirkens ledelse, samt inddragelsen af de nordiske riger i et civiliseret samfund af hinanden respekterende europæiske stater. I konsekvens heraf afvises enhver lav tankegang om politiske motiver hos kurien i retning af at ønske en stærk selvstændig kirke og stat i ryggen på det tyske rige. Roms linje blev ifølge forfatteren en succes, idet pavelig støtte, især i Danmark, førte til etableringen af et stærkt kongedømme, som her i 1170 indså nødvendigheden af at bøje knæ for kirken og samarbejde med denne til landets bedste.

Konkluderende vurderinger af denne art kan til dels være skønssager. Det kan dog næppe være en urimelig indvending, at frigørelsen af den lundensiske kirkeprovins uanset pavelige motiver, om hvilke naturligvis ingen kilder oplyser hverken det ene eller det andet, de facto indebar en væsentlig politisk svækkelse for kejser og kirke i Tyskland. Ligeledes må det fastholdes, at begrænsningen af en undersøgelse til studiet af én faktor i udviklingen (her den pavelige politik) ikke berettiger til at gøre denne faktor til den afgørende i alle kausale forklaringer.

Helge Paludan

*Andrea Boockmann: Geistliche und weltliche Gerichtsbarkeit im mittelalterlichen Bistum Schleswig. (Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, Bd. 62, Karl Wachholz Verlag, 1967). 216 s.*

For en moderne middelalderforskning, der ser et formål i at studere ikke alene personer og sociale grupper i deres indbyrdes modsætningsforhold, men også hele samfundet som fungerende størrelse, er det en højst bemærkelsesværdig kendsgerning, at en vigtig samfundsinstitution, retsudøvelsen, i middelalderen var delt mellem verdslige og gejstlige instanser. Kirken, der principielt var uafhængig af denne verdens verdslige herrer, havde i alle Europas kristne lande adkomst til selvstændigt at fælde dom over samfundets medlemmer. Hvor gik grænserne mellem de to forskellige øvrighedsmagters domæne? Kunne et samfund fungere under et sådant system? Eller var der indbygget så mange konfliktmuligheder i dette, at retssamfundet blev en illusion? Det er nærliggende at stille spørgsmål af denne art, for det første fordi besvarelsen af dem kan sige noget væsentligt om det særlige ved middelaldersamfundet; for det andet fordi det middelalderlige retsvæsen har afsat så tilpas mange kilder, at det er principielt muligt at få spørgsmålene besvaret.

Den foreliggende »dissertation« behandler det middelalderlige retsvæsen i Slesvig stift; dog ikke, som titlen lader formode, i dets fulde omfang, men alene den jurisdiktion, som udøvedes af kirkelige domstole. Afhandlingen er således såvel tematisk som geografisk snævert afgrænset. Den geografiske begrænsning til Slesvig stift forekommer rimelig. For det første fordi det kan være en frugtbar fremgangsmåde at behandle et universelt emne lokalt; for det andet fordi det af kirkeretsspecialisten Troels Dahlerups arbejder klart er fremgået, at der var meget betydelige forskelle mellem de administrative ordninger i middelalderens danske stifter. En

fremstilling af forholdene i Slesvig er da ønskelig allerede af den grund, at dette stift endnu ikke er beskrevet af Dahlerup. Begrænsningen af emnet til alene at omhandle kirkens domstole hænger sammen med forfatterindens erklærede ønske om at arbejde i fortsættelse af en mere end 50-årig tysk tradition, som har medført, at de kirkeretslige forhold i snart hvert eneste tysk stift foreligger beskrevet. I denne forskerskoles arbejder undersøges de kirkelige institutioner indefra, i deres forhold til hinanden, medens berøringen med verdslige institutioner bliver et mindre centralt anliggende. I en afhandling som den foreliggende vil dette sige, at det ikke har forfatterindens centrale interesse, at afgrænsningen til den verdslige verden var et spørgsmål om kirkens forhold til herredsting, til herremand, sønderjyske hertuger og danske konger, med andre ord et spørgsmål om politik. Dette må konstateres og kan fra et politisk-historisk synspunkt beklages, fordi betydningsfulde forskningsresultater i form af mere perspektiv i forståelsen af mange situationer i århundreders sønderjyske politik ikke indhøstes til trods for, at de kommer inden for synsvidde.

Som afhandlingen er anlagt, ligger dens konklusioner på det kirkeretslige plan. I denne snævrere sammenhæng er mange af dens resultater af betydning for dansk middelalderhistorie. Dog skal det ikke skjules, at en tysk doktorafhandling ikke må mødes med de forventninger, der kan næres til en dansk; man må ikke vente i samme udstrækning at få forelagt nye forskningsresultater. Den foreliggende bog rummer en gennemgang af emnet, men indskrænker sig i flere forbindelser til at gengive andres forskning og synspunkter. I forbindelse med behandlingen af bispens

jurisdiktion i sager, der ikke hørte under kirkeretten, er der således på Jyske Lovs ejendommelige institution »bispen og de otte bedste bygdemænd« ofret et kapitel, som næsten udelukkende refererer Poul Johannes Jørgensens anskuelser om emnet. Undersøgelsen af et hovedproblem som spørgsmålet om den kanoniske rets gyldighed i Slesvig stift konkluderes i et ordret citat af Niels Knud Andersen, til hvis synspunkter forfatterinden slutter sig.

Originale anskuelser forekommer dog i høj grad. Det overalt i kristenheden kendte problem, at både biskop og provster (ærkediakoner) havde jurisdiktion, eksisterede også i Slesvig, men den indbyrdes rivalisering synes at have været usædvanlig ringe, idet stiftets 7 provster, der alle var højtstående medlemmer af domkapitlet, så deres fordel i at samarbejde med bisperne. Provstierne var noget anderledes organiseret end i andre danske stifter, hvilket bringer forfatterinden til at antage et nordtysk forbillede for organisationen. Forsigtigt bemærkes dog tillige, at bispedømmernes organisation i Danmark var så differentieret, at det er hasarderet at slutte noget sikkert af det konstaterede forhold. En dansk anmelder konstaterer med anerkendelse en tysk forskers nøgternhed i det altid ømfindtlige spørgsmål om indflydelse fra nord eller syd.

Et hovedtræk ved fremstillingen er sammenligningerne med kirkeretslige forhold i Tyskland, et emne, hvori forfatterinden er overordentlig kyndig. Hovedresultatet af den komparative analyse er, at de gejstlige domstole havde en mere beskeden betydning end i Tyskland, hvor de blomstrede takket være den såkaldte »frevillige jurisdiktion«, det vil sige den omstændighed, at folk, navnlig i ejen-

domssager, søgte en kirkelig domstol, selv om en verdslig kunne være benyttet. Af noget sådant findes næsten ingen spor i Slesvig stift; herredsting og hertugens ting var klart førende. Afhandlingens værdifuldeste enkeltheder turde være forfatterindens på bl. a. egne arkivstudier støttede redegørelse for prælaternes embedsførelse. Provsterne synes ofte at have forsømt pligten til en årlig personlig visitats i hvert sogn. Visitatsen fandt nok sted, men foregik i tiden op imod Reformationen i voksende omfang ved lavgejstlige vikarer. Når det antydes, at dette forhold er forklaringen på provstejurisdiktionens aftagende betydning og vel i sidste instans på Reformationens gennemslagskraft, berøres et metodisk spørgsmål, som det må være rimeligt at rejse i forbindelse med en afhandling af denne art: Bør forklaringen på retslige fænomener søges alene eller hovedsagelig inden for den retslige sfære? Kan til eksempel nye åndelige strømninger eller dybtgående forandringer i samfundsstrukturen ikke fuldt så vel anføres som årsager til et ændret kirkeligt retsvæsen?

Biskoppens dømmende myndighed delegeredes, som det var gængs i senmiddelalderen, også i Slesvig stift til en særlig biskoppelig tjenestemand, officialen, der i modsætning til provsterne var afsættelig. Embedet synes dog først indført i begyndelsen af 1400-tallet, medens det ellers i såvel tyske som danske bispedømmer dukker op kort før år 1300. Det for hele bogen centrale kapitel om officialatet i Slesvig konkluderes i den konstatering, at Slesvig ene af alle danske bispedømmer på dette punkt fulgte et nordtysk mønster. I Danmark opererede man sædvanligvis med en generalofficial med underordnede lokalofficialer; i Tyskland med en »officialis curiae«, der sad inde med al bis-

pelig jurisdiktion i stiftet. Forfatterinden synes imidlertid i denne forbindelse at argumentere på trods af sine egne præmisser. At den slesvigske ordning var noget særligt i den lundsenske kirkeprovins kan være rigtigt, selv om der også i Roskilde stift kun fandtes een official med fuld jurisdiktion. Det rimeligste må imidlertid da være at tale ikke om noget særligt dansk eller særligt tysk, men om noget specielt slesvigsk; thi ejendommeligt er det dog for det første, at officialatet indføres langt senere her end mod nord og syd. Hertil kommer imidlertid, at forfatterinden tidligere har påvist (p. 131), at der i Tønning faktisk fandtes biskoppelige lokalofficialer; der var blot ikke tale om gejstlige, men om lokale bagere og skræddere, hvilket er en enestående afvigelse fra normale kirkeretlige forhold. En tilsvarende forekom der ved, at een og samme person kunne være official, bispens generalvikar og ærke diakon i domkapitlet. Afvigelserne fra normal kirkeretlig praksis i Nordtyskland synes da i hvert fald lige så iøjnefaldende som lighederne dermed. En forklaring kunne være, at det i det lille bispedømme var upraktisk at betjene sig af hele det kanoniske apparat; efter behov sloges i stedet flere embedsfunktioner sammen, og de mindre overlodes endog til lokale borgere.

Bogens sidste afsnit behandler kapitlets og biskoppens birkeret og kirkens gods. Her dømte de kirkelige domstole helt til Reformationen også i sager, der hørte under verdslig ret. Denne domsret anfægtedes dog i større sager stedse af hertugerne, og i realiteten begrænsedes den derfor, da bisperne i 14.-15. århundrede blev fjøjelige hertugelige lensmænd. Birkeretten var opstået i det 12. århundrede som en frugt af kongelige og her-

tugelige privilegier. En ejendommelig selvmodsigelse hos forfatterinden må i denne forbindelse anholdes. P. 137 hævdes det, at allerede Knud den Hellige gav kirken jurisdiktion over egne undersåtter. P. 158 derimod oplyses (korrekt), at de første kirkelige domstole træffes under kong Niels, hvor der dog endnu er tale om jurisdiktion over gejstlige. Denne besynderlige fejltagelse er årsag til, at domkapitlets birkeret hævdes at indtræde i 1000-tallet og bispens først ca. 100 år senere.

Sligt er dog en undtagelse. I øvrigt imponerer forfatterinden ved sin store belæsthed i både tysk og dansk litteratur, og hendes bog rummer et uomgængeligt materiale for al fremtidig forskning i middelalderlige danske retsforhold.

*Helge Paludan*

*Jørgen H. P. Barfod: Danmark-Norges handelsflåde 1650-1700. (Søhistoriske Skrifter, VI, udgivet af Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg 1967). 210 s.*

I et par indledende kapitler skildrer søfartshistorikeren, lektor Barfod den geografiske og klimatiske baggrund for den dansk-norske skibsfart og de forudsætninger, man i 1600-tallet havde for at navigere: søkort, måleinstrumenter, fyrvæsenet. Dernæst følger en gennemgang af forhold vedrørende den dansk-norske handelsflåde, målangivelser, skibsstørrelser og skibstyper, ind- og udløb af skibe og handelsflådens størrelse for de forskellige byer og områder. De mange oplysninger og tabeller bygger på en systematisk gennemgang af periodens toldlister for danske, norske og slesvigske byer. Desværre er materialet i mange tilfælde temmelig ufuldstæn-

digt, og opstillingerne må bære præg deraf. Særlig mærkbart bliver det, når forfatteren opstiller tabeller over *udviklingen* inden for handelsflåden, væksten i skibsfart og tonnage.

Efter denne oversigt over handelsflåderne følger en række kapitler om skibsmaterialer, skibsnavne, skippere og redere samt et sammenfattende kapitel om skibsfarten i perioden, dens totaltal og opgaver. Til sidst bringes en række tabeller og et udførligt register.

Det store og spredte stof er ikke altid lige klart ordnet; kapitlerne kan indeholde mere, end overskriften angiver, og opstillingerne er ikke altid konsekvente. Barfods bog samler dog et stort, usammenhængende og desværre også ufuldstændigt materiale. De vundne resultater må sikkert i flere tilfælde benyttes med varsomhed; de giver dog visse holdepunkter for en bedømmelse af mange forhold inden for den dansk-norske søtransport i 1600-tallets anden halvdel.

*Ole Degn*

*Johan Thomas Lundbye: Et år af mit liv. Udgivet af Mogens Lebech. (Foreningen for Boghåndværk, Nyt Nordisk Forlag, 1967). 174 s.*

Maleren Lundbyes »dagbog« 1842-43 har været kendt længe. Brudstykker af den har været offentliggjort, Karl Madsen har benyttet den i sin biografi af Lundbye, og Ib Ostenfeld havde den som hovedkilde for sin disputats i 1937 om det manio-depressive hos Lundbye.

Udgivelsen i helhed er imidlertid velmotiveret. For kunsthistorikeren er der næppe mere at hente end allerede sket er; men den giver den historisk interesserede læser et følt og levende genrebillede af efterromantikens